

JERZY SIWEK
Uniwersytet Warszawski
Zakład Geoinformatyki, Kartografii i Teledetekcji
jrswiek@uw.edu.pl

Działalność dydaktyczna profesora Lecha Ratajskiego (przypomnienie w czterdziestą rocznicę śmierci)

Mijająca w listopadzie 2017 roku czterdziesta rocznica śmierci prof. Lecha Ratajskiego daje okazję do przypomnienia jego działalności dydaktycznej, o której wprawdzie pisano, ale zwykle na marginesie jego dokonań naukowych, które przyniosły mu wielce zasłużony rozgłos krajowy i międzynarodowy.

Magister Lech Ratajski rozpoczął pracę w Instytucie Geografii Uniwersytetu Warszawskiego w 1950 roku, skończywszy uprzednio studia geograficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Był najpierw zatrudniony w Katedrze Antropogeografii, potem w latach 1950–1952 w Katedrze Geografii Ekonomicznej, a w latach 1952–1962 w Katedrze Geografii Regionalnej. Zaczynał jako młodszy asystent, w 1951 r. został starszy asystentem, a po trzech latach adiunktem (S. Leszczycki 1978). Począwszy od 1953 r. prowadził wykłady z kartografii ekonomicznej dla kilku instytutowych specjalizacji, a ponadto zajęcia z rysunku odręcznego na specjalizacji kartograficznej, mające wyrabiać „estetykę graficzną” u przyszłych redaktorów map. Te ostatnie wiązały się niewątpliwie z dwuletnimi studiami L. Ratajskiego w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Ćwiczenia „Rysunek odręczny” były prowadzone przez Profesora również po objęciu kierownictwa Katedry Kartografii. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych na IV roku specjalizacji kartograficznej miały one wymiar dwie godziny tygodniowo w ciągu dwóch semestrów.

Pracę w Katedrze Kartografii rozpoczął L. Ratajski 1 grudnia 1964 roku, a 1 października 1966 r. został jej kierownikiem po odejściu na emeryturę prof. Stanisława Pietkiewicza. Ta funkcja dała mu możliwość wdrażania własnej koncepcji kształcenia studentów – koncepcji wiążącej się z zainteresowaniami i doświadczeniami naukowymi, którym dawał wyraz w licznych publikacjach oraz w trakcie zajęć dydaktycznych.

Swoje dydaktyczne *credo* wyłożył Profesor w 1967 r. w „Przeglądzie Geodezyjnym” (nie było jeszcze „Polskiego Przeglądu Kartograficznego”) w artykule *Sylwetka zawodu geografa-kartografa*. Zwraca tu m.in. uwagę na wykształcenie dające „wystarczającą” lub „dobrą” wiedzę z zakresu matematyki, statystyki, kartografii matematycznej, geodezji i fotogrametrii oraz na „doskonałą” znajomość właściwości map i metod kartograficznych. Właśnie ten ostatni zakres wiedzy stanowi bodaj najistotniejszą różnicę w stosunku do wymagań stawianych przez prof. S. Pietkiewicza. Poza tym uważał, że potrzebne są „... pewne

cechy, umiejętności i nawyki, których nie da się zamknąć w nomenklaturze wykładów i ćwiczeń.” Wymieniał tu m.in. umiejętność korelacji faktów i zjawisk występujących na mapie oraz przyczyn i skutków ich rozmieszczenia, „wpojenie kategorycznej zasady, że dobra mapa powinna dążyć do odpowiedzi na pytania: co, gdzie, jak, ile”, „wyrobinie smaku estetycznego w odniesieniu do mapy”, „świadomość psychologicznego oddziaływania obrazu mapy”; zwracał także uwagę na umiejętność hierarchizacji zjawisk, istotną w procesie generalizacji. Zamierzenia Profesora co do kształcenia kartografów były bardzo rozległe, nie ograniczając się do samej kartografii, ale obejmowały również wiedzę geograficzną i ogólną.

Do sylwetki kartografa zarysowanej przez Profesora 50 lat temu dołączona była – jakby na marginesie – jeszcze jedna umiejętność: „Wraz z udoskonaleniem lub wprowadzeniem nowych metod kartograficznych ilościowych może okazać się potrzeba dodatkowego kształcenia kartografów w zakresie wybranych działów statystyki i zastosowań maszyn matematycznych.” Owe „maszynowe matematyczne” to nic innego, jak forpczta komputerów. W 1974 r. pisał o tym Profesor już całkiem jasno w „Przeglądzie Geodezyjnym” w artykule *Czego oczekujemy od kartografii komputerowej*. W polu zainteresowań kartografii powinny się znaleźć m.in. usprawnienie digitalizacji, formalizacja generalizacji, usprawnienie grafiki map komputerowych oraz wypracowanie nowych metod prezentacji kartograficznej dostosowanych do techniki komputerowej.

Zajęcia dydaktyczne prowadził Profesor na IV i V roku naszej specjalizacji (od roku akademickiego 1967/1968 zaczynała się na III roku) i można powiedzieć, że się nie oszczędzał. W roku 1968/1969 prowadził na IV roku następujące wykłady: redakcja map i atlasów, kartografia map specjalnych (wspólnie z prof. Pietkiewiczem) oraz ćwiczenia z rysunku odręcznego i seminarium, a na V roku 1969/1970 seminarium i pracownię magisterską (w późniejszych latach także wykład monograficzny). Łącznie w ciągu dwóch lat daje to 270–280 godzin, ale już rok później tych godzin było o 1/3 mniej (B. Horodyski 2000).

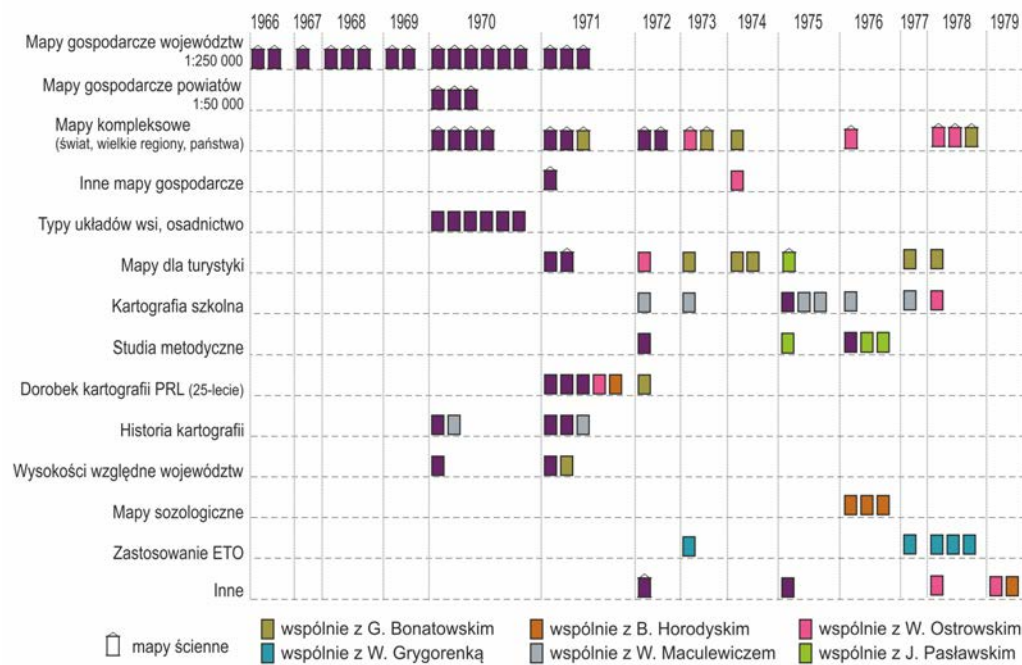
Profesor L. Ratajski był nauczycielem wymagającym – zarówno od studentów, pracowników jak i od siebie. Nie lubił marnować czasu, a za takie marnotrawstwo uważał zająć, na które student przychodził

nieprzygotowany. Z okresu swojej asystentury pamiętam seminarium, które trwało kilka zaledwie minut i zakończyło się słowami wypowiedzianymi podniesionym głosem – „Nie będziemy tu na pana tracił czasu” i gwałtownym opuszczeniem przez Profesora sali. SeminaRIA były wtedy bardzo kształcące i inspirujące, a ich przygotowanie wymagało od studentów znacznego wysiłku. Na IV roku było to referowanie artykułów z zagranicznych czasopism, zapoczątkowane jeszcze w czasach prof. S. Pietkiewicza, a na V roku postępów prac magisterskich. Obecni byli obowiązkowo wszyscy pracownicy naukowcy Katedry, a najbardziej wartościowa dla studentów była dyskusja o ważnych problemach naszej dyscypliny, a także nad problemami dotyczącymi prac magisterskich. Ta formuła seminariów trwała długo po śmierci prof. L. Ratajskiego.

Jeśli by przyjąć, że prof. S. Pietkiewicz był „kartografem ogólnogeograficznym”, to prof. L. Ratajskiego należałoby nazwać „kartografem tematycznym”, a szczególnie „gospodarczym”. Jak pisał B. Horodyski (2000, s. 48), pod wpływem L. Ratajskiego „Z pola kartografii map ogólnogeograficznych ciężar [kształcenia – przyp. JS] stopniowo przenoszony był w sferę map tematycznych. Problemy kartograficzne oma-

wiane były w kontekście kartograficznych metod prezentacji i praktycznego, poprawnego ich stosowania, z wyraźnym akcentowanym uwzględnieniem problematyki coraz wyraźniej krystalizujących się teoretycznych podstaw kartografii”. Doskonałym polem przekuwania teorii w praktykę były prace magisterskie, przede wszystkim ścienne mapy gospodarcze województw, których pod kierunkiem Profesora powstało 17 (wszystkie województwa) oraz ścienne mapy kompleksowe państw i regionów. Tu można było „testować” klasyfikację treści na potrzeby opracowania map, zasady konstrukcji znaków kartograficznych, wdrażać zasady generalizacji, sprawdzać działanie teorii progów generalizacyjnych. Opracowanie map kompleksowych wymagało wszechstronnej wiedzy geograficznej o przedstawianych obszarach, dobrego przyswojenia metodyki kartograficznej, a przy tym szczególnej „gimnastyki umysłowej”.

Prof. L. Ratajski był opiekunem 96 prac magisterskich, z czego 52 prowadził samodzielnie, a pozostałe wspólnie z innymi pracownikami Katedry. Pierwsza praca to *Mapa gospodarcza województwa łódzkiego 1:250 000* wykonana przez Czesławę Zajfert w 1966 roku, natomiast ostatnia znalazła swój finał w 1979 r., a więc już po śmierci Profesora – *Mapa przeglądowa*

Ryc. 1. Struktura prac magisterskich wykonanych pod kierunkiem prof. L. Ratajskiego (oprac. Paweł Kowalski)

województwa płockiego w skali 1:200 000 Piotra Kamińskiego, którą doprowadził do szczęśliwego końca Bogdan Horodyski. Za kadencji Profesora pojawiły się pierwsze prace zwiastujące erę komputerową w kartografii, a zaczęło się w 1973 r. od pracy magisterskiej Marka Baranowskiego *Matematyczno-statystyczne charakterystyki osadnictwa jako podstawa obiektywnej generalizacji*. Generalizacja sieci osadniczej została przeprowadzona za pomocą „maszyny” ODR A 1204, pracującej na podstawie ułożonego w tym celu algorytmu. W 1978 r. zostały ukończone inne „prace komputerowe”, dotyczące regionalizacji fizycznogeograficznej i badania współzależności elementów geograficznych za pomocą ETO (elektronicznej techniki obliczeniowej). Te „awangardowe” opracowania nie powstałyby bez udziału dr. Wiktora Grygorenki. Strukturę prac magisterskich wykonanych pod kierunkiem prof. L. Ratajskiego pokazuje rycina 1.

W akademickim życiorysie Profesora znajduje się również epizod międzynarodowy. W roku akademickim 1971/1972 przebywał jako „visiting profesor” na Uniwersytecie Alberty w kanadyjskim mieście Edmonton. Owocem tego wyjazdu był podręcznik *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej* (1973) z „miejscowymi” śladami w postaci kilku „amerykańskich” ilustracji.

Literatura

- Bonatowski G., 1975, *Doświadczenia Zakładu Kartografii IG UW w opracowaniach szkolnych map kompleksowych*. W: *25 lat Zakładu Kartografii Instytutu Geografii Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa: Zakład Kartografii IG UW, s. 13–20.
- Horodyski B., 2000, *Kształcenie kartografów w Uniwersytecie Warszawskim*. „Prace i Studia Geogr.” T. 26, s. 41–61.
- Leszczycki S., 1978, *Lech Ratajski 26.IV.1921–22.XI.1977*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 10, nr 1, s. 1–4.
- Ostrowski J., 1978, *Zasługi prof. Lecha Ratajskiego dla polskiej kartografii*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 10, nr 1, s. 5–14.
- Ratajski L., 1967, *Sylwetka zawodu geografa-kartografa*. „Przegl. Geodez.” R. 39, nr 9, s. 360–361.
- Ratajski L., 1974, *Czego oczekujemy od kartografii komputerowej*. „Przegl. Geodez.” R. 46, nr 5, s. 180–182.

Do działalności dydaktycznej L. Ratajskiego należy także kształcenie doktorów. Lista wypromowanych przez niego w latach 1973–1976 doktorów obejmuje pięć osób; byli to Jacek Paślawski, Bogdan Horodyski, Wiesław Ostrowski, Jerzy Harasymowicz i Tran Tan Loc z Wietnamu. Gabriel Bonatowski i Jerzy Siwek rozpoczęli prace doktorskie pod opieką prof. L. Ratajskiego, ale ich oficjalnym promotorem po jego śmierci został dr hab. W. Grygorenko. L. Ratajski zawsze mobilizował swoich doktorantów i bardzo interesował się postępami prac. Przebywając w szpitalu wezwał mnie do siebie, ponieważ nawet w takim miejscu nie przestawał myśleć o swoich podopiecznych. 23 listopada 1977 r. miałem mu zreferować zawansowanie swojej pracy doktorskiej. O jeden dzień za późno, Profesor zmarł poprzedniego dnia.

Profesor Lech Ratajski związał całe swoje życie zawodowe z Uniwersytetem Warszawskim i chociaż bardziej widoczna była jego działalność naukowa – m.in. z powodu publikacji – to najważniejsza była dla niego rola nauczyciela akademickiego. „Był dobrym profesorem i serdecznym wychowawcą młodzieży, swoim stosunkiem do niej zdobył sobie zaufanie, przywiązanie i ogromną sympatię wśród studentów.” (S. Leszczycki 1978).